

აპოლონ თაბუაშვილი

**სტატისტიკური ცნობები XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართლის
მოსახლეობის შესახებ
(ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის მიხედვით)**

„საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის“ (წიგნი I) პირველ კარში აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი მიმოიხილავს საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის წყაროებს, მათ შორის დემოგრაფიული ხასიათის ძეგლებსაც. ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა სტატისტიკურმა ამონარიდმა, სადაც საყურადღებო ცნობებია დაცული. მასში, როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, „10 თემისა და საგამგეო ერთეულის – არაგვისა, ქსნისა, პატარა ლიახვისა, საციციანოს, საამილახვროს სასარდლოს, როსტომის, სამცხეთოს, მუხრანბატონისა, დავით სარდლის სასარდლოს და „ქალაქის“ – მცხოვრებთა კომპლემენტისა და თავების (ანუ სრულწლოვანი მამაკაცების ა. თ.) რიცხვია აღნიშნული“.¹ ავტორი მხოლოდ, სხვა სტატისტიკური ხასიათის წყაროებთან ერთად, ამ ცნობების მოკლე მიმოხილვით შემოიფარგლება. მოგვიანებით, 1967 და 1974 წლებში გამოიცა „საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლების“ ორი ტომი, სადაც განთავსებული იქნა ივ. ჯავახიშვილის მიერ მოძიებული და დამუშავებული მასალები, მათ შორის, დემოგრაფიული ძეგლებიც.²

---

¹ ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი პირველი. მეორე, ახლად დაწერილი გამოცემა. ტფ. 1930, გვ. 41-42.

² იხ. ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. წ. I. გამოსაცემად მომზადდა ივ. ჯავახიშვილის სახ. კაბინეტში დ. მეგრელაძის და ნ. ჯავახიშვილის მიერ. თბ. 1967; ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. წ. II. გამოსაცემად მომზადდა ივ. ჯავახიშვილის სახ. კაბინეტში დ. მეგრელაძის და ნ. ჯავახიშვილის მიერ. თბ. 1974.

ჩვენთვის საინტერესო დოკუმენტი არც ზემოთ დასახელებულ გამოცემებში არ გამოქვეყნებულა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს არქივებში აღნიშნულ ცნობის დედანს ვერ მივაკვლიეთ (შესაძლოა, ის დაკარგულიცაა), აღმოჩნდა, რომ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ივ. ჯავახიშვილის პირადი არქივში ინახება ავტორის მიერ გადაწერილი ამ დოკუმენტის პირი. აღნიშნულ დოკუმენტებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ მკვლევარს გადაწერის დროს სრულად დაუცავს დედნის სპეციფიკა, ამიტომ მის სანდლობაში ეჭვის შეტანა წარმოუდგენელია და მისი პუბლიკაცია მიზანშეწონილად მიგვაჩნია.

დოკუმენტი, როგორც აღვნიშნეთ, ქართლის 10 პროვინციის მოსახლეობის შესახებ ცნობებს შეიცავს. ივ. ჯავახიშვილი „საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის“ I წიგნში ძეგლის დათარიღებასაც ეხება და აღნიშნავს: „ამ ძეგლის უკანასკნელ სტრიქონში „დავით სარდლის სასარდლო“ იხსენიება. რაკი დავით ციციშვილი სარდლად თავის თავს, როგორც აღნიშნული გვქონდა (იხ. გვ. 34), მხოლოდ 1780 წ. შემდგომ იხსენებს, ამიტომ ეს სტატისტიკური ამონაკრებიც შესაძლებელია მხოლოდ 1780 წ. შემდგომი დროის აღწერის დავთრებზე იყოს დამყარებული. თუმცა ამ ძეგლს თარიღი თვითონ არა აქვს, მაგრამ ზურგზე იმავე ხელით, მაგრამ უფრო წვრილად სწერია: „ქ-კს უობ (472) : ამ წლის მარამობისა : ა : დაწერილი ქ-კს უოვ (476) ამ წლ (sic) მდ თუმანი და ამ მარტის გასულს იქნება თვე : მდ / ამდენი სარგებელი იქნება“-ო. პირველი თარიღი 1784 წ. უდრის, მეორე 1788 წელს. თუმცა ამ სარგებლის გამოანგარიშების ცნობას სტატისტიკურ ამონაკრებთან საერთო არაფერი აქვს, მაგრამ რაკი ორივე ერთი-დამავე ხელით არის დაწერილი, ამიტომ საფიქრებელი ხდება, რომ სტატისტიკური ამონაკრები 1788 წლისა უნდა იყოს.

მაგრამ ამ ამონაკრების თავში მარცხენა კიდეზე გეზად ფანქრით ვილაცის ხელით სწერია: „1797 წ.“ ასეთი თარიღის საფუძველი ამ საბუთში არსად ჩანს და ძნელი სათქმელია, მცდარ გამოანგარიშებასთან გვაქვს აქ საქმე, თუ მის დამწერს ხელთ სხვა რაიმე უცილობელი ცნობა მოეპოვებოდა, რომლის მიხედვითაც ამ ძეგლის 1797 წ. დაწე-

რილობა ცხადი ხდება?

ამ სტატისტიკურ ამონაკრებში – აგრძელებს ივ. ჯავახიშვილი – მოყვანილ რიცხვთა შედარება ამ ძეგლის დათარიღებისათვის ჯერ გადამწყვეტ ცნობებს ვერ გვაწვდის. თუ, ერთი მხრით, არაგვსა და ქსანში დასახელებულ მეკომურთა რაოდენობა 1781 წლის ცნობებს უახლოვდება, სამაგიეროდ „ქალაქის“ მცხოვრებთა რიცხვი იმდენად არის 1781 წლის ცნობას დაშორებული, რომ მის ამ დროისად მიჩნევა, განსხვავების ასეთი მიზეზისათვის რაიმე დამაჯერებელი განმარტების გარეშე, სრულიად შეუძლებელია“.³

როგორც ვხედავთ, ივ. ჯავახიშვილი ძეგლის დათარიღებასთან დაკავშირებით საბოლოო დასკვნას არ იძლევა, თუმცა საგულისხმო მინიშნებებს აკეთებს. უპირველესად აღვნიშნავთ, რომ ივ. ჯავახიშვილი დავით ციციშვილის დავით სარდალთან იდენტიფიკაციის დროს შეცდომას უშვებს – დოკუმენტში, საციციანოს და „ქალაქის“ მოსახლეობის ცალკე მოხსენება გამორიცხავს, რომ „დავით სარდალში“ „მეუკანე“ სარდალი დავით ციციშვილი ივარაუდებოდეს, რადგან სწორედ ამ პრინციებს მოიცავდა ციციშვილის საგამგეო, ეგრეთწოდებული მეფის, ანუ „მეუკანე“ სადროშო.⁴ გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ დავით ციციშვილი 1783 წლის შემდგომ ყველა საბუთში არა სარდალად, არამედ „სარდალ-ქალაქის მოურავად“ იწოდებოდა, რადგან ამ უკანასკნელ თანამდებობასაც ფლობდა.⁵ ამიტომაც, ჩვენი აზრით, დავითი სარდალის სასარდალოში ნაგულისხმევია, არა დოკუმენტში ცალკე პუნქტად გატანილი „მეუკანე“, არამედ მეწინავე სადროშო ანუ სომხით-საბარათიანო, რომლის სარდალი დავით ყაფლანიშვილი იყო. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ დავით სარდალის სასარდალოში 1515 კომლი ცხოვ-

³ ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი I, გვ. 42.

⁴ იხ. ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973, გვ. 333.

⁵ საქართველოს სიძველენი. რედ. ე. თაყაიშვილი. ტ. III. ტფ. 1910, გვ. 11; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VIII. სასამართლო არზა-ოქმები და კერძო სამართლებრივი აქტები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ. 1985, გვ. 115.

რობდა. ეს ციფრი კი ერთგვარ ეჭვს ბადებს, რადგან ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცალსახად დადასტურებულია, რომ სომხით-საბარათიანო XVIII საუკუნის შუა ხანებისათვის „ოსმალთა-ყიზილბაშობის“ და „ლექიანობის“ გამო მოსახლეობისაგან დაცლილი იყო,⁶ რაც 1770 წლის სტატისტიკური მონაცემებითაც დასტურდება.⁷ მიუხედავად აღნიშნული გარემოებისა, წყაროებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ XVIII საუკუნის 80-90-იანი წლებისთვის მდგომარეობა ერთგვარად შეცვლილა. ამ მხრივ საინტერესოა თბილისის სამხრეთით მდებარე სოფლების აღწერის დავთრის ნაწყვეტში დაფიქსირებული მონაცემები, სადაც აღნიშნულია, რომ მხოლოდ თბილისის მახლობლად მდებარე სოფლებში – წყნეთში, წაკვისში, შინდისში, ტაბახმელაში, ვაშლოვანში, ერტში, ბორბალოში, ღურნუკში, მარაბდაში, ეკლესიაში, ნაზარქათში, კოდაში, კუმისში, წალასყურში, თელეთსა და ხატის თელეთში – 700-ზე მეტი კომლი ცხოვრობდა. ეს სოფლები კი მეწინავე სადროშოში შედიოდა. აღწერაზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ეს რეგიონი ახლად დასახლებულია, რადგან, აღნიშნულია კომლთა ძველი საცხოვრებელი ადგილებიც.⁸ სომხით საბარათიანოს ხელახლა დასახლების შესახებ სხვა წყაროებიც გვაწვდიან ინფორმაციას. მაგალითად 1778-1781 წლებში საქართველოში მყოფი გერმანელი მოგზაური იაკობ რაინეგსი გვამცნობს, რომ სომხითი „შედგება ბევრი დიდი სამფლობელოსაგან, როგორიცაა კოტა, ზემო და ქვემო ბოლნისი. ოცდაათი წელი ეს ნაყოფიერი და მშვენიერი მხარე იყო უდაბური და მხოლოდ ერეკლეს ზრუნვით კვლავ დასახლდა“.⁹ დარეჯან დედოფალს დაუსახლებია წინწყარო, შუა ბოლ-

---

⁶ გ. აკოფაშვილი. ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს საშინაო პოლიტიკა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 519.

⁷ იხ. ვ. გამრეკელი, ზ. ცქიტიშვილი. 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა. ჟურნ.: „მაცნე.“ თბ. 1973. №1, გვ. 144-155.

⁸ იხ. ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. წ. I, გვ. 157-182.

⁹ იაკობ რაინეგსი. მოგზაურობა საქართველოში. გერმანულიდან თარგმანა, შესავალი და საძიებელი დაურთო ვია გელაშვილმა. თბ. 2002, გვ. 159.

ნისი, ქოლაგირი და ქვემო ქართლის სხვა სოფლები.¹⁰ პლატონ იოსელიანის ცნობით კი თავად სარდალ დავით ყაფლანიშვილსაც მიუღია აქტიური მონაწილეობა დაცარიელებულ სომხით-საბარათიანოში მოსახლეობის ხელახლა დასახლებაში.¹¹ საინტერესოა ორბელიანების 1803 წლის „მორიგების წიგნი“, სადაც ხაზგასმულია, რომ იმ დროისათვის ქვემო ქართლში მათი კუთვნილი სოფლებიდან რამდენიმე ათეული სოფელი დასახლებული ყოფილა.¹² ერთი სიტყვით, 1788 წლისათვის მეწინავე სადროში 1515 კომლის არსებობა სრულიად შესაძლებელია.

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ დავით ყაფლანიშვილი გარდაიცვალა 1796 წელს,¹³ გამორიცხულია, რომ განსახილველი დოკუმენტისთვის სხვა ხელით, ფანქრით მიწერილი თარიღი, 1797 წელი, რაიმე სახით ანგარიშგასაწევი იყოს.¹⁴ ამ შემთხვევაში, მართლაც მცდარ დაანგარიშებასთან გვაქვს საქმე. ერთი სიტყვით, აღნიშნული სტატისტიკური მონაცემი 1796 წელზე ადრე ვერ შედგებოდა.

დოკუმენტში აღნიშნულია ერთ-ერთი მემამულე როსტომი, რომლის იდენტიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს კიდევ უფრო დავაკონკრეტოთ მისი შედგენის თარიღი. საქმე ის არის, რომ მსხვილი მემამულე როსტომი უდავოა ქსნის ერისთავია, რადგან XVIII საუკუნის სხვა საგვარეულოების არცერთ როსტომს, აღნიშნული რაოდენობის ყმები (248 კომლი) არ ჰყოლია. მას შემდეგ, რაც ერეკლე II-მ ქსნის საერისთავო გააუქმა, 1778 წლის 20 იანვარს შემდეგი ბრძანება გამოსცა:

¹⁰ ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, შ. მესხია, პ. რატიანი. საქართველოს ისტორია. თბ. 1958, გვ. 361.

¹¹ პლ. იოსელიანი. ცხოვრება მეფისა გიორგი მეცამეტისა. რედ. აკაკი გაწერელია. თბ. 1978, გვ. 249.

¹² გ. ჯამბურია. მასალები ქართლის სათავადოების ისტორიისათვის (XVII-XVIII სს.). ჟურნ.: „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“ (მსკი). ნაკვ. 33. თბ. 1960, გვ. 138-140.

¹³ პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება მეფისა გიორგი მეცამეტისა, გვ. 249.

¹⁴ აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 1796 წელს უკვე გარდაცვლილია სარდალ-ქალაქის მოურავი დავით ციციშვილიც, რაც იქიდან ჩანს, რომ იმავე წლის 22 თებერვლის ერთ-ერთ საბუთში ქალაქის მოურავად დაფიქსირებულია, არა დავითი, არამედ მისი ვაჟი ევსტათი ციციშვილი. იხ. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VIII. თბ. 1985, გვ. 358-359.

„მერმე ჩვენ ქსანი და ლიახვი, ორსავ წილი, ჩვენს სახასოთ დავდე-
ვით... რაც როსტომ ერისთავს მამის წილი ერგებოდა, ჩვენ გვერდის
ძირზე და ქართლში მივეცით. და თუ იმისთვის სხვა მამულის მიცემა
გვენებება, სხვას ალაგს მივეცემთ. ამას ფიცით გწერთ, რომ ქსანსა და
ლიახვზე ჩვენგან ერთის კომლის კაცის სხვის მიცემა აღარ იქნება“.¹⁵
როსტომს გადაეცა შემდეგი სოფლები: ქსუისი, აპუთი, ტყვიავი, მარა-
ნა, კარალეთი, რეხა, მეჯვრისხევი, ახალუბანი, შაქათ გორი, სათემო,
კუმისი და ნავთლული, გორში და ცხინვალში ერისთავების ქონება.¹⁶
ამ საბუთიდან გამომდინარე, როსტომ ერისთავის შვილი აღნიშნული მა-
მულების მფლობელი 1778 წლიდან გახდა. 1786 წელს კი ერეკლე II-მ
მას მეჯვრისხევი და ზოგიერთი სხვა სოფელი ჩამოართვა, ხოლო
1790 წელს მთელი მისი ქონება სახასო მამულებად გამოაცხადა.¹⁷ ამ-
დენად, აღნიშნული სტატისტიკური ამონარიდის შედგენის ყველაზე
ადრეულ თარიღად უნდა მივიჩნიოთ 1778 წელი, ხოლო ზედა ზღვარი
1790 წლით დათარიღდება. 1778-1790 წლებში ქართლ-კახეთის სამე-
ფოში ორჯერ, 1781 და 1788 წლებში, ჩატარდა მოსახლეობის აღწე-
რა.¹⁸ როგორც ივ. ჯავახიშვილი განმარტავს, იმავე ხელით დოკუმენტ-
ზე შესრულებული „სარგებლის“ მინაწერის უკანასკნელი თარიღი
1788 წელს მიანიშნებს, აღნიშნული სტატისტიკური ამონარიდი, სწო-
რედ, 1788 წლით უნდა დავათარიღოთ.

ჩვენი მსჯელობის საწინააღმდეგოდ მეტყველებს 1781 წლის აღ-
წერის მონაცემებთან „ქალაქის“ მცხოვრებთა რიცხვის აშკარა განსხვა-
ვება. 1781 წლის აღწერის მიხედვით თბილისში 3500-მდე კომლი
ცხოვრობდა, ხოლო აღნიშნულ ცნობაში მხოლოდ 1288 კომლია და-
ფიქსირებული. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ივ. ჯავახიშვილი სავსებით
სწორად შენიშნავს, რომ დოკუმენტის 1788 წლით დათარიღება შეუძ-

---

¹⁵ საქართველოს სიძველენი. რედ. ე. თაყაიშვილი. ტ. II, ტფ. 1909, გვ. 457.

¹⁶ დ. გვრიტიშვილი. ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთო-
ბების ისტორიიდან. თბ. 1955, გვ. 329.

¹⁷ დ. გვრიტიშვილი. ფეოდალური საქართველოს..., გვ. 330.

¹⁸ ა. თაბუაშვილი. შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთრები.
XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი. თბ. 2010, გვ. 14.

ლებელია „განსხვავების ასეთი მიზეზისთვის რაიმე დამაჯერებელი განმარტების გარეშე“. თბილისის მოსახლეობის ასეთი ცვლილება შესაძლოა გამოწვეული ყოფილიყო 1795 წელს ალა-შაჰმად ხანის შემოსევით და ამ შემთხვევაში სრულებით მისაღები იქნებოდა დოკუმენტზე მიწერილი თარიღი – 1797 წელი, თუმცა როგორც აღვნიშნეთ, ეს ცნობა 1790 წელზე გვიანი პერიოდით ვერ დათარიღდება. წინააღმდეგობის ახსნა, ვფიქრობთ, იმავე საბუთზე დაკვირვებით არის შესაძლებელი. კერძოდ, თუ ჩვენ განსახილველ დოკუმენტში არაგვისა და ქსნის ხეობის მოსახლეობის შესახებ არსებულ მონაცემებს შევუდარებთ 1781 წლის აღწერის მონაცემებს,¹⁹ აღმოჩნდება, რომ ჩვენს ცნობაში შეტანილია არა ამ რეგიონების სრული მოსახლეობა, არამედ მხოლოდ ე.წ. „მემკვიდრე“ და „ხიზანი“, რომლებიც სურსათისა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო გადასახადებს იხდიდნენ. ამ ცნობაში არ უნდა იყოს ჩანს შეტანილი თავადები, აზნაურები, „ბოგანოები“ და „ობლები“, რომლებიც სასოფლო გადასახადებს არ იხდიდნენ. თუ დავუშვებთ, რომ აღნიშნული სტატისტიკური ამონარიდის მიზანი პროვინციების მიხედვით სასოფლო გადასახადების გადამხდელთა რაოდენობის განსაზღვრას წარმოადგენს, მაშინ გასაგები ხდება „ქალაქის“ მოსახლეობის ასეთი სიმცირე – დოკუმენტში აღნიშნულია თბილისის მცხოვრებთა მხოლოდ ის ნაწილი, რომლებიც სოფლის მეურნეობით იყვნენ დაკავებულნი და იხდიდნენ სასოფლო გადასახადებს.²⁰ ქალაქის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს – ვაჭარებსა და ხელოსნებს კი სხვა

¹⁹ ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. წ. I, გვ. 247.

²⁰ XIX საუკუნის დასაწყისის სურსათის გადასახადის ნუსხაში თბილისის გადამხდელთა რაოდენობა მართალია აღნიშნული არ არის, თუმცა რუსეთის ერთ-ერთი მოხელე აღნიშნავს, რომ მათ არ ჰქონდათ გადამხდელთა სრული მონაცემები და იქვე ხაზს უსვამს, რომ ასეთი ცნობები არც თბილისის შესახებ გააჩნდა, რაც ცალსახად ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ თბილისელთა ნაწილი სასოფლო გადასახადებსაც იხდიდნენ. იხ: შ. ხანთაძე. სახელმწიფო პურის გადასახადი (სურსათი) ქართლ-კახეთში მე-19 საუკუნის დამდეგს. ჟურნ.: „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“ (მსკი). ნაკვ. 32. თბ. 1955, გვ. 153.

ტიპის გადასახადები ეთხოვებოდათ.²¹ მართლაც, თუ დავაკვირდებით 1781 წლის თბილისის აღწერის მონაცემებს, აღმოჩნდება, რომ 3500 კომლიდან საკუთრივ „ქალაქში“ 2314 კომლი სახლობდა. დანარჩენი მოსახლეობა, კი დაახლოებით 1200 კომლი, „გარეთ ავლაბარში“, „ავლაბარში“, „გარეთუბანში“ ანუ თბილისის გარეუბნებში ცხოვრობდნენ²² და ისინი, სავარაუდოდ, სხვა საქმიანობასთან ერთად, სოფლის მეურნეობასაც მისდევდნენ. სწორედ მათი აღრიცხვა მოხდა აღნიშნულ საბუთში.

საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობის დოკუმენტზე, რატომ უნდა ყოფილიყო კერძო ხასიათის კომერციული სახის მინაწერი. ამ ფაქტის ახსნა მარტივად შეიძლება: ჩვენთვის ცნობილია, რომ აღწერის ჩატარებასა და გადასახადების შეწერის საკითხები ექვემდებარებოდა მეფის მდივნებს.²³ აღნიშნულ თანამდებობაზე კი მუდმივად ინიშნებოდნენ თუმანიშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები, რომლებიც ამავე დროს კომერციული საქმიანობით აქტიურად იყვნენ დაკავებულნი.²⁴ ამ ფაქტის გათვალისწინებით, ცხადი ხდება თუ როგორ შეიძლება აღმოჩენილიყო სახელმწიფო მნიშვნელობის საბუთზე კერძო ხასიათის მინაწერი.

ერთი სიტყვით, აღნიშნული სტატისტიკური ხასიათის ამონაკრები შედგენილია 1788 წელს და მისი შედგენის მიზანს სასოფლო გადასახადების გადამხდელთა რაოდენობის განსაზღვრა წარმოადგენდა. სულ, ცნობაში არსებულ ათივე პროვინციაში 7800 კომლი სასოფლო გადასახადების გადამხდელი ყოფილა. აღნიშნულ პროვინციებში სრული მოსახლეობის მიახლოებითი გაანგარიშებისათვის საჭიროა ზემოთმოტანილ ციფრს დაემატოს თავადების, აზნაურების, ბოგანოების, ობლების და ქალაქების მოსახლეობის ის ნაწილი, რომლებიც სასოფლო-

---

²¹ საქალაქო გადასახადების შესახებ იხ: ა. თაბუაშვილი. ერეკლე მეორის ეკონომიკური კონცეფციები და რეფორმები ქვეყნის მმართველობის მოდერნიზაციისათვის. თბ. 2010, გვ. 50-99.

²² ივ. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, გვ. 140.

²³ იხ. ა. თაბუაშვილი. ერეკლე მეორის ეკონომიკური კონცეფციები და რეფორმები ქვეყნის მმართველობის მოდერნიზაციისათვის, გვ. 133.

²⁴ მ. სამსონაძე. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება XIX ს-ის პირველ მესამედში. თბ. 1980, გვ. 92.

სამეურნეო საქმიანობით არ იყვნენ დაკავებულები. საერთოდ კი აღნიშნულ სტატისტიკურ ამონაკრებში არ არის შეტანილი 1770 წლის მონაცემებში დაფიქსირებული ქართლის შემდეგი პროვინციების მცხოვრებნი: ყაზახ-ბორჩალოს, ბამბაკის და შამშადილუს მოსახლეობა (10 000 კომლი), თუმ-ფშავ-ხევსურეთის მოსახლეობა (3500 კომლი), ქსნის და არაგვის ხეობებში მცხოვრები ოსები (4000 კომლი).²⁵

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ ფაქტს, რომ ერეკლე II-ს, როგორც ეგნატე თუმანიშვილი აცხადებდა, ქართლ-კახეთის სამეფო სამ საგადასახადო ერთეულად გაუყვია და სურსათის შეწერის ორგანიზება 3 მდივანისთვის მიუნდვია,²⁶ სწორედ ერთ-ერთ საგადასახადო ერთეულის შესახებ უნდა იყოს ცნობები აღნიშნულ სტატისტიკურ ამონაკრებში. დოკუმენტში კომლების რაოდენობის გარდა დაფიქსირებულია „თავების“ ანუ სრულწლოვან მამაკაცთა რაოდენობაც.

---

²⁵ იხ. ვ. გამრეკელი, ზ. ციციტიშვილი. 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა, გვ. 144-155.

²⁶ მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. გვიანფეოდალური ხანა. წიგნი III. აღმშენებლობა, სახელმწიფო ეკონომიკა, ქონება. მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა. თბ. 1955, გვ. 146.

ივ. ჯავახიშვილის პირადი არქივი № 644, ფურც. 217.

ქ~კს 472 – 1784

ქ~კს 476 – 1788

1586 არაგვის კუამლი, თავი 2878

692 ქსანი კუამლი, თავი 1134

85 პატარა ლიახვი კუამლი, თავი 118

418 საციციანო კუამლი, თავი 599

1436 სა[ა]მილახვროს სასარდლო კუამლი, თავი 2145

248 როსტომისა კვამლი, თავი 316

425 სამცხეთო კვამლი, თავი 593

105 მუხრან ბატონისა კვამლი, თავი 252

1515 დავით სარდლის სასარდლო კვამლი, თავი 1824

1288 ქალაქის კომლი, თავი 1821

7800 11660

ჰყ იაჩქღ

Apolon Tabuashvili

**STATISTIC DATA ABOUT POPULATION OF KARTLI IN THE
2ND HALF OF THE 18TH C.
(ACCORDING TO PRIVATE ARCHIVE OF
IVANE JAVAKHISHVILI)**

Summary

Personal archive of Academician Ivane Javakhishvili preserves statistical information about population of Kartli region – end of the 18th century. Materials are employed from original manuscript and completely recorded by Ivane Javakhishvili in his diary. Information contains accounts about ten provinces of Kartli. Those provinces are as follows: Aragvi Gorge, Ksani Gorge, Little Liakhvi Gorge, Satsitsiano, Saamilakhvro, and fiefs of Rostom, of David *Sardali* (general and governor of particular district of Kartli), of Mtskheta Patriarchate and the lands of “town” (Tbilisi). Document has defined number of folks, among them are the legal age male members of family (so-called “tavebi” in Georgian). According to those persons named in this document, we can conclude that above mentioned statistic account was composed in 1788. Statistic material comprises information about 7800 families with 11660 legal aged males included.